

Duits op het mbo in de gevarenzone

Onderzoek naar Duits in de kwalificatiedossiers en naar keuzedelen Duits in het mbo

Managementsamenvatting

10 januari 2022

Annet Jager en Erik Keppels, KBA Nijmegen

1.1 Aanleiding onderzoek

In 2013 waren er signalen uit het veld over een 'dreigende marginalisering' van het onderwijs in de Duitse taal en cultuur in het mbo. Het door KBA Nijmegen in opdracht van de Lerende Euregio uitgevoerde onderzoek bevestigde destijds de toen aanwezige signalen¹. In de periode 2009-2013 was er sprake van een forse reductie van de aanwezigheid van Duits als (tweede) moderne vreemde taal in de kwalificatiedossiers doordat taaleisen vervangen waren door Engels of doordat taaleisen in bepaalde kwalificatiedossiers in zijn geheel waren komen te vervallen. Kwalitatief gezien werd bovendien een reductie in de ERK-niveaueisen van de taalvaardigheid geconstateerd.

Na de destijds opgevangen signalen is de Stichting 'Duits in de Beroepscontext' opgericht en zijn keuzedelen Duits ontwikkeld. Nu worden opnieuw signalen opgevangen dat de positie van Duits als tweede moderne vreemde taal in het mbo verder onder druk staat. Zo merken bij de stichting betrokken leraren Duits op dat steeds minder studenten het vak Duits volgen.

De signalen hebben aanleiding gegeven om opnieuw onderzoek uit te voeren. KBA Nijmegen heeft dat in 2021 in twee delen gedaan..

1.2 Het onderzoek: deel I

Onderzoeksvragen

In dit kader heeft KBA Nijmegen in opdracht van de Stichting 'Duits in de Beroepscontext' een vervolgonderzoek naar de ontwikkeling van de aanwezigheid van Duits als (tweede) moderne vreemde taal in kwalificatiedossiers uitgevoerd. In vervolg op het onderzoek uit 2013 is onderzoek gedaan naar de feitelijke verandering van de aanwezigheid van en de gestelde taalvaardigheidseisen voor Duits als (tweede) moderne vreemde taal in de kwalificatiedossiers (onderzoeksvragen 1 en 2). Aanvullend is onderzocht wat hiervan de achtergronden zijn en wat op korte termijn nog verder te verwachten is ten aanzien van de positie van Duits als (tweede) moderne vreemde taal in de kwalificatiedossiers (onderzoeksvraag 3).

¹ Jager, A. & J. Frietman (2013). *Duits in het gedrang? De analyse van Duits als (tweede) moderne vreemde taal in de bestaande en herziene kwalificatiedossiers van het mbo*. Nijmegen, augustus 2013.

1. In hoeverre is er sprake van een kwantitatieve reductie in de aanwezigheid van Duits als (tweede) moderne vreemde taal in de actuele kwalificatiedossiers ten opzichte van de eindstand zoals in het onderzoek van 2013 weergegeven?
2. In hoeverre is er sprake van een kwalitatieve reductie in het niveau van de taaleisen van Duits als (tweede) moderne vreemde taal in de actuele kwalificatiedossiers ten opzichte van de eindstand zoals in het onderzoek van 2013 weergegeven?
3. Wat is de argumentatie van de sectorkamers van SBB bij eventuele aanpassingen in recente kwalificatiedossiers ten aanzien van Duits als (tweede) moderne vreemde taal en wat zijn de plannen en argumentatie voor de komende (pakweg drie) jaren ten aanzien van eventuele aanpassingen in kwalificatiedossiers over Duits als (tweede) moderne vreemde taal?

Onderzoeksaanpak

94 kwalificaties waar in 2012-2013 Duits gespecificeerd was (56) of waarin een tweede moderne vreemde taal (38) was opgenomen (maar waarin Duits niet gespecificeerd was) zijn in het onderzoek vergeleken met de meest recente versie van equivalente kwalificaties in 2021. Tevens zijn deze kwalificaties onderzocht naar de ontwikkeling van de gestelde indicatieve ERK-niveaueisen.

Medewerkers van het team Kwalificeren & Examineren van SBB zijn geïnterviewd over de taalkundige synchronisatie van de kwalificatiedossiers in de tweede helft van 2015 en in 2016 en onderhoud aan en herziening van kwalificatiedossiers in relatie tot moderne vreemde talen vanaf 2018.

1.3 Conclusies deel I

Kwantitatieve reductie van Duits?

Er is sprake van een (verdere) kwantitatieve reductie van de aanwezigheid van Duits als (tweede) moderne vreemde taal in de kwalificatiedossiers. De reductie kan worden getypeerd als fors. Bij veranderingen wordt meestal alleen nog Engels als moderne vreemde taal aangegeven, zijn er geen eisen meer of is er alleen sprake van een moderne vreemde taal.

Kwalitatieve reductie van Duits?

De analyses ten aanzien van het indicatieve niveau van de taalvaardigheidseisen wijzen op een stevige kwalitatieve reductie van het Duits. Die reductie is vooral het gevolg van het synchroniseren van de verantwoordingsinformatie aan de inhoud van de kwalificatiedossiers in 2015-2016. Bij de synchronisatie is niet bewust ingezet op een verlaging dan wel verhoging van de eisen.

Argumentatie en plannen voor aanpassingen kwalificatiedossiers in relatie tot Duits?

Inhoudelijke aanpassingen aan kwalificatiedossiers gebeurt door middel van het proces dat onderhoud wordt genoemd. Onderhoud gebeurt gemiddeld elke vijf jaar en in 2018 is SBB gestart met een nieuwe onderhoudsronde. Bij onderhoud aan en herziening van kwalificatiedossiers wordt de beheersing van een moderne vreemde taal in expertgroepen expliciet aan de orde gesteld. Het adviesbesluit over de beheersing van een moderne vreemde taal is uiteindelijk een resultaat van het (overeenstemming)proces binnen de expertgroep tussen de vertegenwoordigers van onderwijs en bedrijfsleven. Hoewel helder is hoe het proces tot onderhoud en

aanpassing van kwalificatiedossiers verloopt, is niet helder in welke mate daar (uitgebreide) informatie over de behoefte van Duits voor een beroep aan ten grondslag ligt. Er zijn geen aanwijzingen dat Duits an sich minder belangrijk voor de beroepscontext wordt geacht dan voorheen. De uitkomst van de aanpassingen in de onderhoudsronde is wel duidelijk: een reductie van de aanwezigheid van Duits en andere moderne vreemde talen als taaleis in de kwalificatiedossiers. En deze uitkomst lijkt samen te hangen met de tendens in expertgroepen om aan de hand van keuzedelen meer ruimte te laten aan scholen voor de invulling van taalonderwijs en de wensen en eisen van de regio en voor de student voor de keuze voor eventueel taalonderwijs.

Beschouwing

De besluiten die met het onderhoud van kwalificatiedossiers worden gemaakt zorgen onbewust dat de positie van Duits in het mbo verder in het gedrang komt. De reductie van Duits in de kwalificatiedossiers zorgt ervoor dat het feitelijke aanbod van Duits als vak steeds vaker een keuze van de school zelf, al dan niet in keuzedelen, en van de student wordt. Aangezien de - over het algemeen verlaagde - ERK-taalniveaus indicatief en niet voorschrijvend zijn is het niveau van Duits afhankelijk van of en hoe scholen deze vertalen naar het onderwijs.

Dat maakt de positie van Duits kwetsbaar, te meer gezien de overweldigende concurrentie van andere keuzedelen (medio 2019 bieden mbo-scholen in totaal zo'n 1.000 keuzedelen aan), de neiging om meer generieke keuzedelen aan te bieden vanwege redenen van organiseerbaarheid en beheersbaarheid, en de verwachte voorkeur bij opleidingsteams en studenten voor vakinhoudelijke keuzedelen boven Duits. Dit beeld zou passen bij de signalen vanuit de Stichting 'Duits in de Beroepscontext' dat steeds minder studenten het vak Duits volgen. Nader onderzoek naar de werkelijke aandacht en keuze voor Duits in het onderwijs en het omgaan met de indicatieve niveaueisen zou hier meer licht op kunnen laten schijnen.'

1.4 Het onderzoek: deel II

Uit deel I van het onderzoek blijkt dat de in 2013 geconstateerde reductie van de aanwezigheid van Duits in de kwalificatiedossiers de afgelopen jaren verder is gegroeid. Hierdoor is de mate van beheersing van de Duitse taal bij mbo-studenten afhankelijk van het aanbod aan keuzedelen op hun opleiding, in bepaalde gevallen ook bij opleidingen voor beroepen waarbij Duits relevant is. Signalen uit het onderwijsveld duiden erop dat dit mechanisme niet zo werkt: minder aanbod aan Duits in de kwalificatiedossiers leidt niet automatisch tot meer aanbod aan Duits langs de weg van keuzedelen. Als dit zo is, dan leidt dit tot een situatie waarbij het voor een mbo-student niet mogelijk is om een voor hem of haar acceptabel niveau te bereiken van beheersing van Duits voor het beroep waarvoor hij zij heeft gekozen en wordt opgeleid.

Daarom is door KBA Nijmegen een kort aanvullend onderzoek uitgevoerd waarin:

- a) Kort is teruggeblikt op de totstandkoming en implementatie van keuzedelen. Waar waren keuzedelen voor bedoeld, hoe worden ze ingezet en welke impact heeft dat op het aanbieden van keuzedelen Duits?
- b) Bij drie ROC's in de grensregio's – die Duits relevant vinden – is nagegaan in welke mate het lukt om (keuzedelen) Duits in hun instelling te positioneren.

De onderzoeksactiviteiten hebben bestaan uit a) literatuur- en cijferanalyse en b) interviews met vertegenwoordigers van drie ROC's.

1.5 Conclusies deel II

Het tweede deel van het onderzoek laat zien welke mechanismen de positie van keuzedelen Duits in het mbo verslechteren. Het loslaten van de verplichte koppeling, het delegeren van de keuze van het keuzedelen-aanbod naar opleidingsteams en de complexiteiten rondom de invoering van keuzedelen hebben ervoor gezorgd dat keuzedelen Duits in de verdrukking staan. Generieke keuzedelen krijgen de voorkeur omwille redenen van betaalbaarheid en organiseerbaarheid. Door het verdwijnen van Duits uit de kwalificatiedossiers verliezen de pleitbezorgers voor keuzedelen Duits binnen opleidingsteams het van de pleitbezorgers voor vakinhoudelijke keuzedelen. Daarnaast is er concurrentie van andere typen keuzedelen, zoals gericht op doorstroom naar hbo en remediërende keuzedelen. Keuzedelen Duits sneeuwen steeds meer onder in het alsmar groeiende aanbod van keuzedelen (inmiddels zijn meer dan 1.000 verschillende keuzedelen ontwikkeld). Daarbij is het voor mbo-instellingen niet eenvoudig om studenten van verschillende opleidingen/domeinen samen te voegen om een keuzedeel Duits te volgen gezien de nadruk op het leren van Duits in de beroepscontext (en wil men de Duitse taal niet onderwijzen los van de beroepscontext).

Het onderzoek laat tevens zien dat voornoemde mechanismen ook van kracht zijn bij ROC's die belang hechten aan Duits en dat het zelfs bij deze ROC's maar in beperkte mate lukt om keuzedelen Duits bij veel opleidingen aan te bieden. De urgentie van het belang van Duits op centraal niveau krijgt - om overigens veelal begrijpelijke redenen - lang niet overal navolging op decentraal niveau.

Was er in 2013 nog sprake van "Duits in het gedrang", inmiddels komt Duits nog meer onder druk en is de kans groter dat het in mbo-instellingen verdwijnt wanneer de huidige trend zich voortzet. De inzet op alleen keuzedelen blijkt de positie van Duits in het mbo onvoldoende basis te geven. Mbo-instellingen zoeken naar en vinden alternatieve mogelijkheden, door Duits bijvoorbeeld als extra – niet-verplicht – vak aan te bieden of door het integraal in te bouwen in het lesprogramma. Deze alternatieve wijzen bieden mooie aangrijpingspunten, maar zijn ook sterk afhankelijk van (een beperkt aantal) individuen in de mbo-instellingen die Duits als taal belangrijk vinden voor studenten en hun verdere loopbanen. Duits zou in het mbo op enigerlei wijze steviger en toekomstbestendiger verankerd moeten zijn in de programma's van opleidingen waar Duits van wezenlijk belang wordt gezien om te kunnen functioneren in een beroep, al of niet regionaal bepaald. Dit in een situatie waarin het onmogelijk blijkt Duits op korte termijn via beroepscompetentieprofielen zijn plek te geven in de kwalificatiedossiers.

2. Aanbevelingen

Aanbevelingen aan de bestuurders van de mbo-instellingen.

1. Doe uw studenten niet tekort. Benut de mogelijkheden die het fenomeen keuzedelen u biedt. Zet de keuzedelen Duits zo in dat het voor een mbo-student mogelijk wordt een acceptabel niveau te bereiken van beheersing van Duits dat van belang is voor het functioneren in het beroep waarvoor hij/zij de opleiding volgt. Dit eventueel afhankelijk van de regio waarin u opleidingen verzorgt.

2. Gebruik samen met de branches uw invloed in de daarvoor bestaande gremia om op basis van deugdelijke beroepscompetentieprofielen te komen tot formuleringen in kwalificatiedossiers voor beheersing van Duits om in een beroep te kunnen functioneren.

Aanbevelingen aan de branches.

1. Uw leden zijn gebaat bij optimaal opgeleide medewerkers. Breng uw regionale bestuurders in de positie dat zij de bestuurders van de mbo-instellingen met argumenten (waaronder ook cijfers) kunnen overtuigen van nut en noodzaak van het inzetten van keuzedelen Duits, zodanig dat uw leden de garantie hebben dat gediplomeerde voldoende beheersing van Duits hebben om als medewerker bij uw leden te kunnen functioneren.
2. Gebruik samen met de bestuurders van mbo-instellingen uw invloed in de daarvoor bestaande gremia om op basis van deugdelijke beroepscompetentieprofielen te komen tot formuleringen in kwalificatiedossiers voor beheersing van Duits om in een beroep te kunnen functioneren.

Aanbevelingen voor de Stichting.

1. Draag uit naar de branches en de besturen van mbo-instellingen dat opleiden voor Duits ten behoeve van het uitoefenen van een beroep iets totaal anders is dan Duitse lessen in het voortgezet onderwijs en dat mede daarom de eisen ten aanzien van beheersing van Duits voor een beroep dienen te worden opgenomen in het kwalificatiedossier van de betreffende opleiding.
2. Sta branches en besturen van mbo-instellingen met raad en daad bij, bij hun acties ten aanzien van beheersing van Duits in het mbo en informeer beide partijen, indien noodzakelijk, over elkaars acties.
3. Bevorder de ontwikkeling van cursusmateriaal ten behoeve van 'opleiden van Duits voor het beroep' en zorg voor een 'open' kennisinfrastructuur op dit gebied.
4. Bevorder het opleiden van docenten voor 'Duits voor het beroep', eventueel via bijscholing.
5. Houd de ontwikkelde examensystematiek samen met het Goethe Instituut op niveau.

Tot slot: het zou wenselijk zijn om een commissie van deskundigen te formeren die op basis van objectieve criteria (zoals beroepscompetentieprofielen) aanbevelingen doet, tot het herstellen van hetgeen zonder inhoudelijke onderbouwing verdwenen is uit de kwalificatiedossiers. Met name kan hier gedacht worden aan de zogenoemde "taalkundige synchronisatie" (zie pag. 9 en 10) die in 2015 en 2016 door SBB werd uitgevoerd.